תנ״ך · ראשונים · רשב״ם · תורה

רשב"ם על במדבר

רשב״ם

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רשב"ם על במדבר

רשב״ם

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רשבם-על-במדבר/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פרק ב 5
פרק ג 6
פרק ד 7
פרק ה 7
פרק ו 9
פרק ז 10
פרק ח 10
פרק ט 11
פרק י 11
פרק יא 12
פרק יב 14
פרק יג 15
פרק יד 17
פרק טו 18
פרק טז 19
פרק יז 21
פרק יח 22
פרק יט 23
פרק כ 24
פרק כא 25
פרק כב 26
פרק כג 27
פרק כד 29
פרק כה 30
פרק ל 31
פרק לא 32
פרק לב 32
פרק לג 32
פרק לד 33
פרק לה 34

פרק לו 34

פרק א

פסוק א
במדבר סיני באהל מועד לחדש השני - כל הדברות שנאמרו בשנה ראשונה קודם שהוקם המשכן, כתיב בהן: בהר סיני, אבל משהוקם המשכן באחד לחדש בשנה שניה לא נאמר בהר סיני, אבל: במדבר סיני באהל מועד. וכן מוכיח לפנינו, דכתיב: ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני - קודם שהוקם המשכן, אז היו תולדות אהרן ארבעה: ואלה שמות בני אהרן נדב ואביהוא ואלעזר ואיתמר, אבל לבסוף בשנה שניה שהוקם המשכן לא היו כי אם שנים, לפי שלבסוף כשהוקם המשכן בשנה שניה נאמר: וימת נדב ואביהוא לפני ה' במדבר סיני. במדבר סיני היו ארבעה ולבסוף שנים, כי בו ביום שהוקם אהל מועד מתו נדב ואביהוא.

פסוק ב
שאו את ראש כל עדת - לפי שמעתה צריכים לבוא לארץ ישראל ובני עשרים ראוים לצאת בצבא המלחמה, שהרי בעשרים בחדש השני הזה נעלה הענן, כדכתיב בפרשת בהעלותך, וכתיב שם: נוסעים אנחנו אל המקום וגו' ולכך צוה הקב"ה בתחלת חודש זה למנותן.

פסוק יט
ויפקדם במדבר סיני - לפי שבמנין שני שבפנחס כתיב: וידבר משה ואלעזר אותם בערבות מואב. כך נאמר כאן, כי חשבון הראשון היה במדבר סיני.

פסוק מז
והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם - כמו שמפרש והולך: אך את מטה לוי לא תפקוד וגו' ומפרש הטעם, כי לא ילכו בצבא המלחמה, אלא הפקד את הלוים על משכן העדות וגו'.

פרק ב

פסוק ב
באתת - סימן היה בנס של כל דגל, כגון: בשל יהודה אריה. בשל יוסף שור.
מנגד - מרחוק.

פסוק יז
בתוך המחנות - שני דגלים נוסעים תחלה, ואחר כן המשכן והלוים, ואחר כן שני דגלים אחרונים.
כאשר יחנו כן יסעו - בכל ענין שהם סביב למשכן הארבעה דגלים, כך היו סביב דרך הליכתם, ודרך ימין נמנו הדגלים מזרח ודרום מערב וצפון.

פרק ג

פסוק א
ואלה תולדות אהרן ומשה - תחלה מנה תולדות ישראל ואח"כ תולדות הכהנים ואח"כ תולדות הלוים. ועתה מונה תולדות אהרן ותולדות משה לפנינו עם הלוים, דכתיב: ולקהת משפחת העמרמי - זהו משה (ואהרן ובניו אשר יקראו על שבט הלוי, כי לא היה לעמרם בנים רק משה ואהרן: ויבדל אהרן להקדישו - ומשה ובניו יקראו על שבט הלוי.
ביום דבר ה' את משה בהר סיני - שזהו קודם שהוקם המשכן אז היו ד', אבל בשנה שניה שהוקם המשכן במדבר סיני לא נשארו כי אלעזר ואיתמר כמו שפירשתי למעלה בתחלת הפרשה, שכל מקום שנאמר: בהר סיני - זהו קודם שהוקם המשכן, אבל משנבנה אהל מועד לא נאמר אלא: במדבר סיני.

פסוק ט
נתונים נתונים - כפל לשון, כמו: נתן תתן להם אחזת נחלה דונץ ב"ל.

פסוק י
ואת אהרן ואת בניו תפקד - תעשהו פקיד וממונה עליהם. כמו: ויפקד שר הטבחים את יוסף.

פסוק טו
כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם - לפי שהיו באים לפטור את הבכורות שחייבין בפדיון מבן חדש ומעלה, לכן גם מניינם מבן חדש.

פסוק כז
ולקהת משפחת העמרמי - משה ובניו. עתה מפרש מה שכתוב למעלה: ואלה תולדות אהרן ומשה.

פסוק מט
הפדיום - מיותר מ"ם כמ"ם של ריקם. הכנם. שלשום. שלש מאות שהלוים עודפים על שנים ועשרים אלף בכורות היו. ואין בכור מפקיע בכור, כך פירושו רבותינו.

פרק ד

פסוק ה
אהרן ובניו בנסוע המחנה - שני דגלים ראשונים שנוסעים תחלה, קודם שיסע המשכן והלוים.

פסוק י
ונתנו על המוט - טועה היה בזה ר' יוסף קרא. מדלא כתיב כדכתיב: במוט בשנים - והיה רוצה לומר שכל המוט היה תחת הכלים, מדכתיב: על. השיבותי: כי המוטות היו מצד הכלים, כדרך כל משא שנותנין המוטות בטבעות שבצדי הכלים, כדכתיב בפרשת המשכן, אבל אצל לשון ונתנו - ראוי לומר על המוט ואצל לשון משא אמר במוט כדכתיב: וישאוהו במוט. ונשא בם את השלחן, כדכתיב: בכתף ישאו - אין לכם משא אלא בכתף, כלומר: בדבר זה נושאין זה.

פסוק טו
ואחרי כן יבאו בני קהת - לאחר שתכסו את הארון והכלים.

פסוק כ
כבלע את הקדש - כשסותרין את ההיכל כבוד ה' נגלה ואם יראו ימותו. כמו שמצינו באנשי בית שמש כי ראו בארון ה'.
כבלע - כמו בלע ה'. ודרך אורחותיך בלעו. בלע כל ארמנותיה. ומאשריו מבולעים. וכן כתיב למעלה, שמשעה שהיו מתחילים לפרק את המשכן היו מתרחקים בני קהת, כדכתיב: ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו את פרכת המסך - וכל הפרשה עד: וכלה אהרן ובניו לכסות וגו' - ואחרי כן: יבאו בני קהת.

פסוק כב
נשא גם הם - לפי שכתב למעלה: נשא את ראש בני קהת.

פרק ה

פסוק ב
וישלחו מן המחנה - לאחר שנסדרו ונקבעו סדר המחנות וחנייתן, הוצרך לומר שילוח טמאים מן המחנות.

פסוק ו
חטאת האדם - הכתובים בפרשת אשם גזילות בסוף פרשת ויקרא: וכחש וגו' בעמיתו בפקדון וגו' - ובשביל גזל הגר שאין לו גואל נשנית כאן.

פסוק ז
והשיב את אשמו - הקרן.

פסוק ח
מלבד איל - האשם האמור בויקרא.
האשם המושב - הקרן ישוב לכהנים.

פסוק ט
וכל תרומה - תרומת ראשית, שישראל מפריש ותרומת מעשר שהלוים מפרישים, המפורשין בפרשת שלח לך.

פסוק י
איש אשר יתן לכהן - שיתנדב דבר הראוי לכהנים, כגון: חרמים וכיצא בהם.
לו יהיה - כלומר: לכהן יתננו.
ומדרש אגדה: איש אשר יתן לכהן - מה שחייב ליתן לו. יהיה - לו ממון הרבה ולפי שמיותר הוא דרשו כן.

פסוק יב
כי תשטה - כי תסור, כדכתיב: שטה מעליה ושחטה שטים העמיקו.

פסוק יג
ועד אין בה - שזינתה.
והיא לא נתפשה - לא נאנסה, שאם הסתירוה באונס פטורה.

פסוק יז
מים קדשים - מי כיור.

פסוק כא
לאלה ולשבועה - כשמשביע אדם את חבירו יאמר: הנני משביעך בשם על זה הדבר, שאם תכזב בי תהיה מקולל, כאשה פלונית שצבתה בטנה ונפלה ירכה.

פסוק כח
ונזרעה זרע - תתעבר.

פסוק לא
ונקה האיש מעון - אף על פי שגרם לה פורענות זו ע"י קנוי שקינא לה. ולי נראה: ונקה האיש מעון - שלא סבל אשתו להיות מזנה תחתיו ואילו שתק לא היה מנוקה מעון שהיא אסורה לו, אלא היא תשא את עונה שהרי זינתה, ולפיכך קבלה פורענותה.

פרק ו

פסוק ג
משרת ענבים - פירש מנחם: ושרת את אחיו - והרי המ"ם, כמו מ"ם של מרמס ושל משמר, ושל משמן בשרו ירזה. ולא יתכן לשון שירות כי אם אצל עבודת בני אדם לאדוניהם. לכן אומר אני: שמשרת מחטופי למד פעל הוא מגזרת שרה, כמו מקנת כסף - מגזירת קנה ופרשתו אם כי לא נמצא במקרא נמצא בלשון התלמוד, נזיר ששרה פתו ביין. ואם בלשון המקרא, הרי מצינו בירמיה: אם לא שריתיך לטוב - ופירושו כמו: מישרא קיטרין שבדניאל, כלומר: פתחתיך מן האזיקים במעשה שהיה. ואמר שריתיך כמו: וזריתי פרש על פניכם - מגזרת זרה הלאה. אף כאן משרת ענבים - כל מה שנבדל ונופל מן הענבים, כאדם הנבדל וניתר מקשר הכבלים והזיקים שקשור בהם.

פסוק יג
יביא אותו - את עיקר קרבנו כמו שהולך ומפרש.

פסוק כא
מלבד אשר תשיג - שאם נדר קרבנות הרבה לשם שמים יביאם. מלבד אלה של חובה. דוגמת מלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם.

פסוק כג
כה תברכו את בני ישראל - כלומר, לא תברכו מברכת פיכם כאדם שאומר תבואתה לראש פלוני כך וכך, אלא אלי תתפללו שאברכם אני, כמו שמפרש - יברכך ה' - ואני אשמע קולכם כאשר תאמרו, ואברכם - לישראל, כמו שמפרש - ושמו את שמי על בני ישראל - כשיברכו הכהנים לישראל בשמי ולא בשמם, אני אברכם לישראל, כמו שהתפללו הכהנים ואומרים: יברכך ה'.

פסוק כו
ישא ה' פניו אליך - כדכתיב: ופניתי אליכם, שלא יסתיר פניו מכם. ומה שכתוב: אשר לא ישא פני איש, הקב"ה לא ישא פני איש לנקותו מכל פשעיו, אבל הוא ישא פנים שלו את אהובו שיפנה אליו לחננו, כדכתיב: ופניתי אליכם והרביתי אתכם.

פרק ז

פסוק ב
על הפקדים - הם הנקובים בשמות במדבר סיני.

פסוק ג
עֶגְלֹת - לפי שהוא דבוק. עֲגָלוֹת של צב כמו שיאמר מעשרה עשרות יאמר מן עגלה של ב' הנשיאים עגלות, ומן עֲנָוֶה עַנָוֵי ארץ ומן עֲרָבָה עַרְבֵי נחל.
צב - כמו ובצבים ובפרדים. פתרונו לפי עניינו. ונראה בעיני עגלות העשויות להלוך בצבא ובדרכים רחוקים.

פסוק יג
וקרבנו - מוסב למעלה. ויהי המקריב נחשון. וקרבנו היה כך וכך כסדר הכתובים בד' דגלים הביאו קרבנותיהם. דגל יהודה ואחר כן דגל ראובן ואח"כ דגל אפרים ואח"כ דגל דן.

פסוק פד
ביום המשח אותו - התחילו לחנכו כמו שכתוב בפרשה זו.

פסוק פח
אחרי המשח אתו - לסוף שנים עשר יום שכבר נתחנך עליה חשבון כך וכך.

פרק ח

פסוק ב
בהעלתך גו' - לפי שמלאכת תדיר היא זו הזכירה כאן. אף על פי שכל מלאכת המשכן נגמרה מלאכת הדלקת המנורה לא נגמרה כי תדירה היא.
אל מול פני המנורה - היה מטה ראשי הפתילות של כל שבעת הנרות להאיר אל השלחן.

פסוק ז
וְהֶעֱבִירוּ - ויעברו אבל וְהַעֲבִירוּ בפת"ח הוא לשון ציווי כמו: והעתירו אל ה'.

פסוק יג
והנפת אותם - אהרן הניפם תחלה ואח"כ משה.

פסוק כא
ויתחטאו - כדכתיב לעיל: הזה עליהם מי חטאת.

פסוק כד
זאת אשר ללוים - מצוה חדשה שעדיין לא נאמרה שבפרשת מדבר סיני ובפרשת נשא צוה הקב"ה למנותם מבן ל' עד בן נ' שנה לעבוד ולמשא, לשאת את המשכן. ועתה בפרשה זו בא לפרש מצות עבודת משמרת משכן, אשר חמש שנים לפני ה-ל' שנה שאינו ראוי למשא, יהא ראוי ומצווה לשמירת משכן וכליו. ומבן נ' ומעלה שאינן ראוי לעבודת משא, יהא מצווה לעבודת שמירה, כמו שמפרש והולך.
מבן כ"ה שנה ומעלה יבא לצבא צבא בעבודת אהל מועד - מלאכת שמירה כמו שמפרש לפנינו: ושרת את אחיו לשמור משמרת.

פסוק כה
ומבן חמשים ישוב מצבא העבודה - של משא. כדכתיב בפרשיות של מעלה מבן ל' ועד בן נ'.
ולא יעבוד עוד - בעבודת משא. אלא - ושרת את אחיו - על שניהם הוא מוסב. בן כ"ה ועד בן ל' ומבן נ' ומעלה ששניהם נפסלו מעבודת משא. ומה יעשו? ושרת - זה וזה את - אחיו לשמור משמרת ועבודת משא לא יעבוד.

פסוק כו
ושרת - זה וזה את - אחיו לשמור משמרת ועבודת משא לא יעבוד.
ככה תעשה ללוים במשמרותם - ה' שנים לפני ה-ל' ומן חמשים ומעלה יהיו מצווים במשמרת המשכן.

פרק ט

פסוק ב
ויעשו בני ישראל - לפי שפסח מצרים לא נהג אלא יום אחד ולא היה כשאר קרבנות, עתה כשנבנה המשכן הוצרך לצוות שיעשוהו כעיקר מצות לדורות ולא בפסח מצרים.

פרק י

פסוק ב
והיו לך למקרא העדה - לך יהיו החצוצרות לקריאה ולמחנות יהיו צריכין למסע. למסע שם דבר הוא כמו נסיעה.
את המחנות - כמו למחנות.

פסוק ג
ותקעו בהן - בשתיהן.

פסוק כט
לחובב - הוא יתרו, כדכתיב: מבני חובב חותן משה.

פסוק לא
כי על כן אשר ידעת - ונתת על לב צרכנו בחנותנו במדבר. וגם היית לנו לעינים לתת לנו עצה טובה כדכתיב: וישמע יתרו. דוגמת: עינים הייתי לעיוור.

פסוק לג
מהר ה' - כי עדיין לא זזו מכנגד הר חורב שהוא במדבר סיני וזה לאחר שהוקם המשכן כמו שפרשתי למעלה. ומ"מ אצל הר סיני היו עד עתה.
דרך שלשת ימים - הלכו עד ג' ימים שלא חנו עד סוף ג' ומפני טורח הדרך, ויהיו העם כמתאוננים כמו שמצינו בפרשת פרה: ותקצר נפש העם בדרך וידבר העם באלהים ובמשה.
וארון ברית ה' נוסע לפניהם - כל אותן ג' ימים לתור להם מנוחה, כי הענן הולך על הארון.

פסוק לה
קומה ה' - שהיה אז מסתלקת שכינה מעל הכפורת.

פרק יא

פסוק א
ויהי העם כמתאוננים - מצטערים מטורח הדרך.

פסוק ז
והמן כזרע גד הוא - ומראהו כמראה, הבדולח - כלומר: נראה קשה ויבש ולכך היו אומרים: ונפשנו יבשה - כאדם שאוכל חטים יבשים. וא"כ למה חרה אף של הקב"ה כאמור לפנינו? ועתה מפרש טעם של חרון אף, שהרי - כשטחנו ברחים או דכו במדוכה - אז - והיה טעמו כטעם לשד השמן - אז מתחלף טעמו שהיה מתחלה מתוק - כצפיחית בדבש - כזיתים ואגוזים קודם טחינה, אבל לאחר טחינה או כתישה במכתשת אז והיה טעמו. נעשה עתה טעמו כלחלוח של שמן ובשר שמן, כמו שמן זיתים ואגוזים לאחר טחינה שנתחלף טעמן ולפיכך וישמע ה' - ויחר אפו - שכשרוצים טוחנים אותו ונעשה כשמן ואין מאכלם יבש. כאן כתיב: והיה טעמו - שמתחלף טעמו הראשון, אבל בפרשת בשלח כתיב: וטעמו כצפיחית בדבש - שזה הוא טעמו קודם שיש בו טעם שמן.

פסוק ח
לשד - כלו עיקר. כמו: נהפך לשדי בחרבוני קיץ - נהפך לחלוחי כיובש תאנים שנתייבשו.
שטו - כמו משוט בארץ. שוטטו בחוצות ירושלים.

פסוק יב
ילדתיהו - ילד את אלמודד - הרי ילד את אחרים לפיכך יאמר: וירשתם אותם.
יְלַדְתִּיהוּ - שניהם בחירק, לפי שֶׁמַּפְעַל שלהם דומה כעין מַפְעִיל, אבל ישב שהוא בגוף האדם יאמר: וְיִשַּׁבְתֶּם. ישן וישנתם. כל דומיהן פתחין. וכן מן ירד וירדתם.

פסוק כ
עד אשר יצא מאפכם - כתרגומו.
למה זה יצאנו ממצרים - שאמרתם: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים - ולפי שאתם כפויי טובה תלקו. ואלו הייתם מתאוים בשר ולא נתרעמתם על יציאת מצרים לא הייתם לוקים כל כך, כמו בשאר תלונות שיש מהם שלא לקו.

פסוק כא
ויאמר משה שש מאות אלף וגו' - צריך לפרש זה דוגמא שפירשתי: לא יוכל העם לעלות אל הר סיני. אף כאן משה היה מתייירא על מה שאמר הקדוש ברוך הוא: ואכלו חדש ימים - וגם אמר: והיה לכם לזרא. ושאל מן הקב"ה, אתה אמרת שיאכלו חדש ימים והלא - שש מאות אלף רגלי - לבד הנשים והטף והלא כל צאנם וכל בקרם לא יספיק להם חדש ימים, והיאך תקיים זה הדבר?! או תכלה אותם וישארו מעט ויסתפקו עד חדש, שהרי אמרת: והיה לכם לזרא?! או תעשה להם נסים להביא להם בשר ממקום אחר.

פסוק כו
בכתבים - שנכתבו לצאת אל האהל ולא יצאו מתוך ענוה כמפורש בסנהדרין.

פסוק כח
מבחוריו - מנעוריו, כמו בחרותיך, אבל על כן על בחוריו לא ישמח ה'. הם האנשים הנקראים בחורים.
כלאם - כמו: ויכלא הגשם. אָסְרֵם ומָנְעֵם מן השוק ותנם בבית הכלא. א"ח ה"ע גורם לומר כְּלַאֵם. כמו שמענו אדני. ימצאהו בארץ מדבר.

פסוק לה
מקברות התאוה נסעו העם חצרות - לפי הפשט מקברות התאווה נסעו העם חצרות ויהיו שם בחצרות, כלומר, נתעכבו שם עד האסף מרים. ולכך האריך בלשונו: ויהיו בחצרות.

ומדרש אגדה בספרי בסוף הפרשה: ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. וכי שתי חצרות היו שנסעו מזו וחנו בזו ונסעו מזו וחנו בזו?! ומסופק לרבותי ונשאלתי עליה בפריש (=פריז) ופירשתיו בדרשה, כי זו אנו למדין מתחלת הפרשה שכתוב בה: מקברות התאוה נסעו העם חצרות ויהיו בחצרות - ועל פסוק זה כתב בספרי, זה היה בשעה שנצטרעה מרים וסוף דבר חוזר ומסיימו בפסוק האחרון של פרשה ואחר נסעו העם מחצרות - וכי ב' חצרות היו וכו'. ופסוק זה הוא נדרש מקברות התאוה נסעו העם ויחנו בחצרות כשאר כל מסעות וחניות שכתוב בהן: ויסעו ויחנו אלא מקברות התאוה נסעו העם חצרות - משמע כי העם נסעו מחצרות ואח"כ ויהיו בחצרות, שחזרו לאחוריהם בחצרות שכשנסע דגל הראשון מחצרות ועדיין לא הורד המשכן [ולא נסעו הלויים]. ומשה ואהרן ומרים שהיו עדיין במחנה לויה קרא להם הקב"ה פתאום ונצטרעה מרים וחזרו לאחוריהם ונאספה מרים מצרעתה לסוף שבעה, ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. וכל דרשה זו מצאתי במכילתא בפרשת בשלח כולה בפסוק הראשון. ושוב מצאתיה בתשובות ר' קלונימוס איש רומי כמותי. וגם מה שכתוב במכילתא ויסעו בני ישראל מרעמס סכתה - על זה נאמר: ואשא אתכם על כנפי נשרים - ופירשתי לשואלים, לפי שאין כתוב שם ויסעו מרעמסס ויחנו סכתה. לומר לך שלפי שעה באו מרעמסס לסוכות ובשעה שנסעו מרעמסס נסעו כמו כן מסוכות וזהו כנפי נשרים.

פרק יב

פסוק א

הכשית - שהיא ממשפחת חם.

כי אשה כשית לקח - כדכתיב בדברי הימים, דמשה רבינו מלך היה בארץ כוש ארבעים שנה ולקח מלכה אחת ולא שכב עמה כמ"ש שם. והם לא ידעו כשדברו בו שלא נזקק לה, זה עיקר פשוטו. שאם בשביל צפורה דברו, מה צורך לפרש כי אשה כושית לקח וכי עד עתה לא ידענו כי צפורה מדינית היא?! ועוד תשובה, כי לא היתה כושית, כי כוש מבני חם הוא ומדין מבני קטורה אשר ילדה לאברהם.

פסוק ב

ויאמרו הרק אך במשה - כלומר: עוד זאת אמרו על משה במה יכול להתפאר עלינו הלא גם בנו - דבר לישראל.

בנו - על ידינו.

פסוק ד
פתאם - בשעה שהיו מדברים במשה ולא היתה שעה רגילה לדבר עמהם, אלא לגעור בהם מפני משה ולחלוק לו כבוד.

פסוק ו
נביאכם - נבואתכם.

פסוק ז
נאמן הוא - קבוע ומיוסד כל שעה ביום. וכמוהו: ותקעתיו יתד במקום נאמן. יתד התקוע במקום חזק אינו ממהר ליפול.

פסוק יב
אל נא תהי כמת - כלומר, לכבודך ובשבילך אל נא תהיה אתה בעצמך כמת. והיאך? אשר - נולד - בצאתו - מי שהוא נולד ממעיו - מרחם אמו - של אחיו שהוא חי הרי נאכל - חצי בשרו - של חי. כלומר: מאחר שנולדה מרים מרחם אמו של משה.
אל נא תהי - אל תהיה אתה כמת, כמו: אל תהי בתוקעי כף. אל תהי עד חנם. אל תהי בסובאי יין.

פרק יג

פסוק ב
כל נשיא בהם - עיקר פשוטו כך: אלה שנים עשר אנשים תקח מאותם שבישראל שנשא אותם לבם ללכת, שתכוין את העם מי האיש שירצה ללכת לרגל את הארץ. ומאותם שיאמרו ללכת תקח ותבחר מהם שנים עשר ולפי שהאנשים גבורים שאינם יראים ורך לבב ראוים ללכת בארץ נכריה וגם להתחזק ולקחת מפרי הארץ, לכך הוצרך להכריז ולא נקבם הקב"ה בשמות, כשם שעשה לנשיאים שמנו את ישראל ובנשיאים שהנחיל את ישראל את הארץ באלה מסעי. שאותם היו נקובי שמות.
כל נשיא בהם - הטעם שתחת כל מוכיח פירושו. כל אלה הי"ב הנה יהיה נשיא באותם המתנדבים ללכת, כמו: כל שתה תחת רגליו.

פסוק טז
ויקרא משה להושע בן נון יהושע - לא עתה קרא אותו כן, שהרי כבר קודם לכן נקרא יהושע אלא כך פירושו: הושע בן נון שאמרנו למעלה שנקרא כן בבית אביו הוא אותו שקרא משה [יהושע] כשנעשה משרתו והפקידו על ביתו, שכך היה מנהגם כמו: ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח. ויקרא לדניאל די שמיה בלטשצר כשם אלהיה.

פסוק יח
וראיתם את הארץ מה הוא - אם היא בתחלתה ארץ יערים, או חלקה או ארץ מטוננת ולחה, כי לפי מה שתראו את הארץ תכינו לו כלי מלחמה לסתת את היערים ולהכין הליכת חיילותיכם, כי בטוחים היו שה' יתן להם את ארץ כנען אך לא בלא טורח, כי אם בענין ערכי המלחמה.
החזק הוא - כל זה להודיע באיזה ענין יערכו אתם מלחמה.

פסוק יט
ומה הארץ אשר הוא יושב בה - ומה הארץ אשר אמרנו למעלה מְדַבֵּר בארץ שהיא בתחלת המלכות שאין שם יישוב, ועתה מְדַבֵּר בארץ אשר הם יושבים בה.
הטובה היא אם רעה - אם מלאה תבואות הרבה וימצאו בה כל טוב למלחמותם ולא יצטרכו להקדים להם צדה כל כך, לעת מלחמה מקודם.
הבמחנים - יושבים, או בערי המבצר. כל זה לדעת אם צריכים לעשות דייק וסוללות לכבוש את הערים.

פסוק כ
השמנה היא וגו' - להודיע לישראל שימצאוה זבת חלב ודבש כמו שהבטיחם הקב"ה.
והתחזקתם - כאנשים גבורים לקחת, ולא תגורו מפני איש.
והימים ימי בכורי ענבים - זה מגיד הכתוב מפני אשכול של ענבים שנטלו.

פסוק כב
ויבא עד חברון - הגדה נראית פשט: שעל כלב אמר הכתוב שנאמר: ולו אתן את הארץ אשר דרך בה והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה. לפיכך ויבא עד חברון - הוא כלב ונשתטח על קבורת אבות והתפלל שינצל מעצת מרגלים. ומצינו ביהושע שנתן לכלב את חברון, כדכתיב: ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה באחוזתו. ומכל מקום לפי עיקר פשוטו: ויבא כל אחד ואחד עד חברון, שהרי אמרו: וגם בני הענקים ראינו שם בחברון. וכתיב: ושם ראינו את הנפילים בני ענק.
לפני צוען מצרים - לפי פשוטו: נבנתה לפני צוען וגם כן חשובה יותר עיר הישנה מן העיר החדשה, שהיו ישראל מכירים חשיבותה של צוען, הוצרך לומר כי ערי ישראל חשובים יותר, וגם מתוך יושנה היו בה ענקים שהם מדורות הראשונים.

פסוק ל
ויהס - שיתקם בחכמתו.

פסוק לג
מן הנפילים - הראשונים, כדכתיב בבראשית: הנפילים היו בארץ בימים ההם.
כחגבים - הנמוך נראה לגבוה ממנו הרבה כחגבים, שהם נמוכים מאד. וזה מוכיח: היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים.

פרק יד

פסוק ט
סר צלם מעליהם - אין להם מחסה לחסות בו, כי כבר נמוגו כל יושבי ארץ מפנינו משעה שהובישׁ ים סוף כמו שאמרה רחב הזונה. וכדכתיב: נמוגו כל יושבי כנען.

פסוק יד
ואמרו אל יושב הארץ הזאת - ואמרו מצרים על יושבי ארץ כנען כמו שמפורש לפנינו: שיאמרו מצרים מבלתי יכולת וגו':

פסוק טז
אבל עכשיו מפרש תחלה למה יאמרו מצרים כן, כי שמעו שאתה הוצאתם בכח גדול ובעמוד אש ובעמוד ענן הכל דרך אהבה יתירה וחיבה. ולבסוף תהרגם כאיש אחד?! ואמרו מצרים לא מתוך שנאה עשה להם כך, אלא מבלתי יכולת להלחם עם שלשים ואחד מלכים. ועתה שוב מחרון אפך. למען שמך שלא יתחלל.

פסוק יז
יגדל נא כח - להאריך אפך, כדכתיב: טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר.

פסוק כ
סלחתי - סולח אני עכשיו. כמו: נתתי כסף השדה.
כדברך - שלא אכנו בדבר בפעם אחת, אלא אאריך להם עד ארבעים שנה.

פסוק כא
ואולם - ואלא.

פסוק כב
עשר פעמים - הרבה. כמו: עשרת מונים. ואפו עשר נשים. עשר פעמים תכלימוני.

פסוק לג
רועים במדבר - מתפרנסים כעין מרעה הצאן שהולכים הנה והנה כלומר: שיטלטלו במדבר לכאן ולכאן. כך נראה בעיני.

פסוק לו
והאנשים אשר שלח משה - ואחר ששלחם - וישובו - מארץ ישראל ואחרי כן - וילינו - אחרי שובם ככתוב למעלה. עתה - וימותו וגו'.
דבה - מן: דובב שפתי ישנים. כמו מן: באבוד רשעים רנה. רננת רשעים מקרוב. וכן: כי היתה סבה מעם ה', מן סובב. סבה.

פסוק מ
אל המקום אשר אמר ה' - וצונו ללכת שם לירש את הארץ.
כי חטאנו - כאשר הֶאֱמַנּוּ לעצת המרגלים.

פסוק מא
והיא - דרך זה - לא תצלח.

פסוק מג
כי על כן שבתם - אשר שבתם. כמו: וכל יש לו נתן בידו - שהוא כמו: וכל אשר יש לו.

פסוק מד
משו - מגזרת לא ימיש.

פרק טו

פסוק כ
כתרומת גורן - שהיא ראשית דגנך. אף זו - מראשית ערסותיכם. וכן שנינו במסכת ע"ג ובמסכת שבת.

פסוק כב
וכי תשגו - בעובד עבודת גילולים בשוגג פירשו חכמים. ופרשת העלם דבר שבויקרא בשאר מצות של כרת.

פסוק כג
את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה - את הכל יעברו בשוגג. וזהו עבודת גילולים שהעובדה כופר בכל המצות.
מן היום אשר צוה ה' והלאה - כל המצות כולן נצטוו אחר - אנכי ולא יהיה לך - כי הם ראשונות.

פסוק ל
ביד רמה - מגדף. זו עבודת גילולים לפי הפשט.

פסוק לד
כי לא פרש - באיזה מיתה.

פסוק לח
ציצת - כמו: בציצת ראשי. קבוצת פתילים תלויין כשער הראש.

פסוק לט
והיה לכם לציצית - הציצית הזה יהיה לכם לראיה שתראו אותו. כמו: מציץ מן החרכים. וכן מצאתי בספרי.
פתיל תכלת - פירשו רבותינו: לפי שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד.

פרק טז

פסוק א
ויקח קרח - כמו: ויקח [אברם] את שרה אשתו ואת לוט - אף כאן - ויקח קרח. ודתן ואבירם - אנשים הרבה, עד שקמו עמהם לפני משה חמשים ומאתים.

פסוק ב
קראי מועד - [קרואי העדה], קוראים ושולחים בשבילם ליום המועד הקבוע למשפט בין איש לאיש.

פסוק ד
ויפול על פניו - לתפלה, ושם נאמר לו מה שאמר לקרח.

פסוק יא
לכן אתה וכל עדתך - הם אותם - הנועדים על ה'.

פסוק יב
ויאמרו לא נעלה - אליך למשפט. לשון עליה, רגיל לומר אצל הליכה אל השופטים: ועלתה יבמתו השערה. ויעלו אליה בני ישראל למשפט. ובעז עלה השער.

פסוק יג
גם השתרר - גמים שבתורה הפוכין כי גם תשתרר עלינו גם השתרר. וכן: וברכתם גם אותי. גם תברכו אותו. וכן ויאהב גם את רחל. וגם אהב את רחל. גם אותך הרגתי. גם הרגתי אותך.

פסוק יד
העיני האנשים ההם תנקר - כסבור אתה שאלו האנשים אשר מתרעמים עליך אין להם עינים לראות המכשול הזה, שמארץ מצרים ארץ טובה העליתנו למות במדבר, כי לא השלמת תנאי שלך להביאנו אל ארץ זבת חלב ודבש, אבל באלו ארבעים שנה ימותו במדבר.
לא נעלה - לפיכך לא נעלה אליך. כלל ופרט וחזר וכלל לא נעלה אמר תחלה ואחר כך פירש למה וחזר וכלל לפיכך - לא נעלה.

פסוק טו
אל תפן - מן פנה. כמו: ותרב משאת בנימין, מן רבה. אל תֵּפֶן - אל תִּפְנֶה. אל תֶּפֶן - אל תַּפְנֶה.
לא חמור אחד מהם נשאתי - אפילו חמור אחד לא נשאתי מהם כשאר משתוררים על העם. ואם כן למה מפשיעים אותי בשררה?! ואם היה נקוד לא חמור אַחַד מהם (בפת"ח) פתרונו היה חמור של אחד מהם כמו: אַחַד העם, וכמו: את אַחַד מהם.

פסוק כב
אלהי הרוחות - אתה מכיר רוחות ולבות שאר העם שלא פשעו.

פסוק כה
וילך אל דתן ואבירם - אולי יחזרו בתשובה.

פסוק כח
כי לא מלבי - שחינכתם בקטורת כשאמרתי: אתה ואהרן איש מחתתו.

פסוק כט
לא ה' שלחני - אלא עשיתים מדעתי, שצויתים להקטיר קטורת.

פסוק ל
ואם בריאה - חדשה, יברא ה' - בארץ, כדכתיב: כי ברא ה' חדשה בארץ, שאינה כמיתת נדב ואביהוא.

פסוק לד
נסו לקולם - כשצעקו בשעת נפילה, כדכתיב: לקול נפלך רעשה ארץ.

פרק יז

פסוק ה
כאשר דבר ה' ביד משה לו - מוסב למעלה. ויקח אלעזר הכהן את מחתות מבין השרפה כאשר דבר ה' ביד משה.
לו - לאלעזר. שכך ציוהו הקב"ה למשה: אמור אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם את המחתות.

פסוק ו
אתם המתם את עם ה' - על דתן ואבירם הבלועים אנו מודים שחטאו, אבל המאתים וחמשים איש שמתו כמיתת נדב ואביהוא, אתם הרגתם אותם שצויתם להקטיר הקטורת!

פסוק י
הרמו - כמו: המולו לה', אבל בשביל הרי"ש נהפך החיריק כמו [בָּרֵךְ] בְּרֵךְ משקל דג"ש. ולמעלה אומר: הבדלו - וכאן אומר: הרמו - שמשמע להבדיל יותר, לפי שכבר יצא הקצף.

פסוק יא
ושים קטורת - להודיע שהקטורת הממיתה כשאינם כהנים היא הנותנת חיים ביד כהנים, לדעת שהם ראוים.

פסוק יג
ויעמד בין המתים ובין החיים - שלא עבר המשחית את מקום ההקטרה.

פסוק טז
קח מאתם מטה מטה וגו' - מאחר שמתלוננים על דבר הקטורת ואומרים: אתם המתם את עם ה' - ואינה הוכחה שבחרתי בכהנים, אני אעשה הוכחה אחרת שלא יוכלו לערער על הכהונה, כי מטהו יפרח על ידי.

פסוק כ
והשכתי - מן: וחמת המלך שככה. הסבותה מן סבב.

פסוק כג
ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים - נראה לפי הפשט: כשהוציאו משה מצאו שפרח ולא יותר, כדכתיב: והנה פרח מטה אהרן, אבל אחר כן:

ויצץ ציץ - לעיני כל ישראל. ואחרי כן: ויגמל שקדים. שאילו כן היה הענין תחלה, הנה לא היתה נראה לא הפריחה ולא הניצה וגם לא היה לו לכתוב והנה פרח, אלא והנה גמל שקדים מטה אהרן לבית לוי.

פסוק כה

לאות לבני מרי - לדורות הבאים שירצו למרוד, כגון עוזיהו.
ותכל תלונתם - ותכלה את תלונתם של ישראל, כמו מן צו צוה.

פסוק כז

אבדנו - ויאבדו מתוך הקהל - אם כן כולנו אובדים מדי יום ביום. כיצד?
כל הקרב הקרב - כל איש ואיש אשר יקרב אל המשכן לשומרו, או אל כלי המשכן עם הלוים ימות, שעדיין לא התרה בם הקדוש ברוך הוא שעדיין לא נכתב והזר הקרב יומת - ולכך הוא מזהירם בפרשה זו וזר לא יקרב אליכם, והזר הקרב יומת - שמכאן ואילך לא יקרבו כלל ולא ימותו, שאפילו בפרשה אמור אל הכהנים שכתוב שם: דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך אשר יהיה בו מום לא יגש להקריב לחם ה' - שם לא פסל אלא בעלי מומים אבל זרים לא פסל ומה שפסל שם בפרשת: אמור אליהם כל איש אשר יקרב וגו' - באובד בטומאת הגוף מדבר, אבל בעבודת זרים במשכן ובכליו לא ראינו עדיין חיוב מיתה.

פרק יח

פסוק א

ויאמר ה' אל אהרן אתה ובניך וגו' - וזר לא יקרב - והזר הקרב יומת - הרי הזהרתים בחיוב מיתה. ומעתה אין לחוש - הקרב הקרב - שהרי אסרתים באל יקרב. וחייבתים מיתה.

פסוק ז

עבדת מתנה - ונמצאו ישראל פטורים מן העבודה ומתוך שאינם מצווים לא יקרבו עוד, שהרי - והזר הקרב יומת.

פסוק ח

לך נתתים למשחה - הרי הן לך כעין סימן שרים הנמשחים למלוך.

פסוק ט

מן האש - לאחר הקטרת אימורין, הנותר מן האש.
אשר ישיבו לי - האשם המושב לה' לכהן - זהו גזל הגר, שאין לו יורשין.

פסוק יב
כל חלב יצהר - כדכתיב: בהרימכם את חלבו ממנו.

פסוק יט
ברית מלח - נראה לי לשון קיום. וכן בדוד: לו ולבניו ברית מלח - כי פתרונם לפי ענינם, אבל לא תשבית מלח ברית אלהיך. מדבר במלח ממש, ברית מלח ברית קיום ועומד לדורות.

פסוק כז
כדגן מן הגורן - שהוא בלאו וכל זר לא יאכל קודש בפרשת תרומה, באמור אל הכהנים.

פסוק לב
לא תחללו - לאוכלם בטומאה.

פרק יט

פסוק ב
זאת חקת התורה - ולפנינו יפרש באיזו תורה הוא מדבר, דכתיב: זאת התורה אדם כי ימות באהל - כלומר: חקת התורה שאמר למשה זאת התורה.
פרה אדומה - צוה לקחת לעשות תורת טהרתו של אדם כי ימות באהל - להטהר בו, נוגע ונושא ומאהיל.

פסוק ה
לעיניו - של אלעזר (לאהרן).

פסוק יג
עוד טומאתו בו - אף על פי שטבל.

פסוק טז
וכל אשר יגע על פני השדה - כלומר, הבא אל האהל שהמת בו טמא בלא נגיעה, אבל אם המת על פני השדה ולא באהל אינו מטמא אלא במגע.

פסוק כב
והנפש הנגעת - באותו שנגע במת תטמא עד הערב, כי המת אבי אבות הטומאה.

פרק כ

פסוק א
ותמת שם מרים - בחדש הראשון החדש שלסוף ארבעים שנה, שהרי מת אהרן אחריה בחדש החמישי בשנת ארבעים לצאת בני ישראל, כדכתיב בפרשת אלה מסעי.

פסוק ח
קח את המטה - מלפני העדות.
ודברתם אל הסלע - לא צוה הקדוש ברוך הוא לקחת את המטה להכות בו הסלע כמו שעשה ברפידים, שכתוב שם: והכית בצור ויצאו ממנו מים - אלא המטה צוה לקחת להראות בו קושי מרי שלהם, כדכתיב: למשמרת לאות לבני מרי - אפס בדבור ידבר עם הסלע לתת מימיו.
והוצאת להם מים - על ידי דבורך עם הסלע.

פסוק י
ויאמר להם שמעו נא המורים - כמו שהמטה הזה שיש בו שקדים מוכיח שהוא - למשמרת לאות לבני מרי.
המן הסלע הזה נוציא לכם מים - בשעת הרמת ידו במטה - ויך בו את הסלע פעמים -אז אמר להם דרך כעס וחמה, סבורים אתם שמן הסלע הזה נוציא לכם מים?! ומספק אמר משה כן, שטעה במה שאמר לו הקב"ה: קח את המטה - ולא האמין שבדיבורו עם הסלע יוציא ממנו מים אלא בהכאת המטה, כמו שעשה ברפידים. ומה שאמר לו הקב"ה: ודברתם אל הסלע - היה סבור שזו היא דבור הסלע הנאמר במטה, ולכך הכה פעמים בסלע כעין חימה וכעס ומספק אם יוציא מים הרי טוב ואם אין, אדבר אל הסלע אחרי כן. והקב"ה הסכים על ידי משה לצאת ע"י הכאתו ואף על פי כן נענש, שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים, וזהו שאמר הקב"ה: יען לא האמנתם בי להקדישנו - על ידי דבוריהם אל הסלע. לפי שהוא מדקדק עם הצדיקים אפילו כחוט השערה. ולפי שידעתי אני המפרש, שמשה רבינו לא היה כי אם שוגג לעבור על דברי הקב"ה, לפיכך אני זקוק לפרש כי משה רבינו טעה כמו שפירשתי.

פסוק יג
ויקדש בם - שהוקדש במים מכל מקום. ואף על פי שלא דברו אל הסלע.

פסוק יז
לא נשתה מי באר - כי המים היו יקרים לאומות באותו הארץ.

דרך המלך - מסלת עוברי דרכים, המיוחדת לכל העולם.

פרק כא

פסוק א
יושב הנגב דרך האתרים - התרת מרגלים, ככתוב שם: עלו זה בנגב. ועמלק יושב בנגב - וכנענים אצלם, כי העמלקי והכנעני שם לפניכם.
האתרים - כמו אפרוח, אתמול, אזרוע, הרבה אלפי"ן באין לשמוש בראש התיבה.

פסוק ב
והחרמתי - המטלטלין יהיו הקדש לשמים.

פסוק ה
הקלקל - כמו: קלקל בחצים. לבן כעין הבדולח, ויבש, לוישנט בלעז.

פסוק ח
וראה אותו. שיסתכל לשמים למעלה.

פסוק יא
בעיי העברים - לשון ארץ חריבה. כמו: וירושלים עיים תהיה - לעי השדה.

פסוק יד
על כן יאמר - על אלו המסעות שחזרו לאחוריהם והקיפו את ארץ אדום, כדכתיב: ונסב את הר שעיר ימים רבים - וחזרו עד שפגעו בבאר שכתוב למעלה, אז יַאֲמֶר בספירת דברים ששיבחו להקדוש ברוך הוא והזכירו נסי ים סוף ונסים שנעשו בנחל ארנון ובאר וגם - אז ישיר ישראל - בראותם עתה את הבאר, כי מתחלה לא אמרו שירה עליו, לפי שאז נענשו עליה משה ואהרן.
את והב - את יהב של הקדוש ברוך הוא. כמו: השלך על ה' יהבך. וכמו מן יהיה, מה הוה לאדם. מן יקושתי לך וגם נלכדת בבל. פן תוקש בו. למען תורא, וי"ו תחת יו"ד. כן והב מן יהב.

פסוק יח
שרים - משה ואהרן.
וממדבר מתנה - לפי הפשט: כל אלו שמות מקומות של נסיעה וחניה.

פסוק כז
על כן יאמרו המשלים - על כן מלחמת סיחון ומואב נתנבא תחלה.
מושלים - מושלי נבואות, כגון בלעם וחבריו.

פסוק כח
ער מואב - עיר מלוכה של מואב נקראת ער.

פסוק ל
ונירם - ונשליך אותם ממקומם. ונחרם אותם. כמו מן נטה יאמר וַנֵּט; יאמר מן ירה - וַנִּיר. וְנִירָם - כמו ונרם. וכן יַבְדִּלֵנִי מן יבדלנו. לְהוֹצִיאָנוּ בקמ"ץ כמו לְהוֹצִיאֵנוּ בציר"י. ונשים - ונפעל כן ונירם. ואילו היה מפורש כתרגום היה לו לינקד ונירם וי"ו חטף.

פרק כב

פסוק א
מעבר לירדן ירחו - כלומר, כנגד ירדן וכנגד ירחו. לא למטה בירדן ולא למעלה מיושבי ארץ ישראל. ראוי ליכתב מעבר לירדן לאותם שעברו את הירדן, שלהם קרוי ערבות מואב עבר לירדן.

פסוק ג
ויקץ מואב - בחייו, כמו: קצתי בחיי.

פסוק ד
ילחכו - כל התבואות וכל מיני אוכלין.

פסוק ה
ארץ בני עמו - של בלק.

פסוק ו
את אשר תברך - בנבואה. גם בלק היה יודע שנביא היה ובנבואה היה אומר עתידות, או על ידי קסמים, כי כן נקרא בלעם הקוסם ביהושע, אך סבור היה שיועילו לו תפילותיו וקרבנותיו.

פסוק ז
וקסמים בידם - מיני קסמים היו מוליכין לבלעם פן יאמר אין בידי מיני קסמים. כדכתיב: בימינו היה הקסם ירושלים קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד.

פסוק יד
הלך עמנו - כי לא נחשבנו בעיניו.

פסוק טו
רבים - מרובים ונכבדים מן הראשונים.

פסוק כב
כי הולך הוא - ברצון מתאוה לקללם, אף על פי שהיה יודע שאין הקדוש ברוך הוא רוצה.

פסוק כה
ותלחץ את רגל בלעם - שעל זה זה נעשה חגר, כדכתיב: וילך שפי.

פסוק לג
אולי נטתה מפני - כל אולי שבמקרא פירושם כמו אם וכמו אילו. והמפרשים אם זה כמו לולא התמהמהנו וכמו לולי ה' וגו' - טעות הוא בידם. אבל פירושו כמו: אולי יש תקוה. אולי יחנן ה' צבאות. אולי משגה הוא. וכן אמר המלאך: על מה הכית את אתונך שלש פעמים שלא כדין עשית, שהרי ותט לפני זה שלש רגלים - כל נטיותיה היו לפני אבל לא מפני, שהרי לא עברה אותי.
אולי נטתה מפני - כלומר: שאם נטתה מפני ולא לפני כלומר, שאם עברה אותי את הדרך עד אחרי. גם הרגתי אותך כלומר, לא היית ניצול בהיזק מועט של לחיצת רגלך אלא אף אותך הרגתי והיא לא היתה מפסדת שאותה החייתי, כמו שהיא קיימת גם עתה שהיא לא היתה פושעת כי אם אתה שהיית פושע בי, שהכית אתונך.
גם אתכה - גם הרגתי אותך. כמו: וברכתם גם אותי - גם תברכו אותי.

פרק כג

פסוק ג
וילך שפי - חגר כמו: ושופו עצמותיו - גם שניהם מגזרת חטופי למ"ד פעל של ה"א.

פסוק ז
ינחני - הנחני.
מהררי קדם - כפל לשון, דכתיב: ארם מקדם - כלומר: טורח גדול מארץ רחוקה. ובחנם כי לא יועיל לו.
זַעֲמָה - נראה לי. הז' בפתח שהוא לשון ציווי. אבל זוֹעֲמָה מלאפו"ם (כלומר: בחול"ם) משמע נקבה זועמת. כמו: אש אוכלה. והיא שופטה את ישראל.

פסוק ח
לא זעם ה' - אותם. לא הכעיסם, כדכתיב: והעם אשר זעם ה' - שהקדוש ברוך הוא זעם אותם, לשון הכעיס אחרים הוא.

פסוק ט
כי מראש צרים אראנו - שאני עומד עכשיו אני רואה אותם. מפרש הטעם למה לא זעם אותם הקב"ה ולמה אינו חפץ לקללם, שהרי - מראש צורים - שאני עומד עכשיו אני רואה אותם ומראש הגבעה אני רואה, כי לבדם הם ואין שאר אומות מתחשבין ומעורבין עמהם וגם יש בהם בנים קטנים שאין להם מנין, כי לא נמנו כי אם מבן עשרים שנה ומעלה נמצא יותר ויותר. כי -

פסוק י
מי מנה עפר יעקב - לכך אינו חפץ לקללם. כדכתיב בנינוה: ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוא אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו - אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו?!
רבע ישראל - זרע ישראל, לפי שעל ידי הרביעה נוצר האדם.

פסוק יט
לא איש אל - אינו איש לחזור מברכתו בשעה מועטת כזו, שהרי לא פשעו אחר הברכה שברכתי אותם היום.
ויכזב - והוא היאך יכזב בו בחנם.
ויתנחם - בתמיה. והיאך יתנחם?!
ולא יעשה - בתמיה.

פסוק כ
הנה ברך לקחתי - הנה לקחתי לברך אותם היום, כבר [גזר] לברכם והוא ברך אותם כבר ואותה הברכה לא אשיבנה. וּבֵרַךְ לשעבר. כמו: חרף עושהו.

פסוק כא
לא הביט און ביעקב - אינו רוצה לעונשן אפילו כשהן חוטאין. כדכתיב: וירא און ולא יתבונן. לא הביט אינו רוצה להביט.
ותרועת מלך - ריעות, כמו: איש רעים להתרועע. כי שוכן ביניהם.

פסוק כג
(ולמה שוכן אתם ומחבב אותם?) - כי לא נחש ביעקב וגו' - אינם מעוננים וקוסמים כמונו ולא שואלין אוב וידעוני, אלא - כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל - מתוך ששכינה ביניהם אומרים להם הנביאים ליעקב ולישראל היום מה פעל וגזר הקב"ה לימים הבאים ואינם צריכים נחש וקסם.

כעת יאמר - מה שעתיד לבא בעת אחת מן הרבה ימים ושנים יאמר להם על ידי נביא וכן כל כעת מדבר בעתידות. כדכתיב באשת מנוח: לו חפץ ה' להמיתנו (עכשיו) לא לקח מידינו עולה ומנחה וכעת לא השמיענו כזאת - לידת הבן שהודיענו שתהיה כעת לשנה הבאה לא השמיענו. אלא ודאי נחיה ויתקיים לנו בן, שאם היינו מתים האיך יהיה לנו בן לשנה הבאה. וכן: כעת חיה את חובקת בן.

פרק כד

פסוק א

לקראת נחשים - לנסות ממקום למקום אולי יוכל לקללם. אלא מעתה נתכוין לברכם בלב שלם ומתוך כך כתיב כאן: ותהי עליו רוח אלהים - שרוח שכינה שרתה עליו מאהבה דרך חיבה.

פסוק ג

שתום העין - פתוח עין. רואה מראות אלהים כמו ששנינו עד שישתום ויסתום.

פסוק ד

אשר מחזה שדי יחזה - פעמים נופל שוכב בלילה ופעמים גלוי עינים ביום. כי עתה היו נבואות הללו ביום. כמו נופלים על פני השדה בשאול. שובבים.

פסוק ו

כנחלים נטיו - ננטיו. מיושרים

כאהלים - כמו: מור ואהלות. כַּאֲהָלִים כַּאֲרָזִים עלי מים פת"ח לפי שהוא במקום חטף. כארזים על יבלי מים. אבל בחור כארזים קמ"ץ שהוא מבורר כְּהָאֲרָזִים.

פסוק ז

וירום מאגג - מלכות שאול. כל מלכי עמלק נקראין אגג. כמו כל מלכי מצרים קרוים פרעה. מלכי פלשתים אבימלך. ושל ירושלים מלכי צדק. אדוני צדק.

פסוק ח

תועפות - חוזק כמו: ותועפות הרים לו.

פסוק יד

איעצך - עצה להכשילם לפי דעתי.

אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים - אבל עתה בקרוב בחייך לא תירא מהם. וזו היא העצה: הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגו' - וכאן סתם משה את העצה, לפי שבלחש אמרה בלעם לבלק ולא נודעה העצה עד שפירשה משה בשעת הצורך.

פסוק יז
אראנו - אני רואה עתה עכשיו את העתידות ולא עתה יהיה.
כל בני שת - לפי הפשט: זה מלך המשיח.

פסוק יח
יְרֵשָׁה - כמו שְׁמַנָּה. נפש שבעה. ארטור"א.

פסוק יט
וירד מיעקב - יהיה רודה בכל המלכיות איש מיעקב.
והאביד שריד מעיר - מאדום, כדכתיב: ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר.

פסוק כ
וירא את עמלק - ממקום שהיה שם משם ראה אותם.
ראשית גוים - כתרגומו.

פסוק כא
איתן מושבך - כסבור אתה שאיתן יהא מושבך ושיהא בסלע קנך קיים. לא יהיה כמו שאתה סובר אלא אחר כן: יהיה לבער קין - עד מקום רחוק.

פסוק כב
אשור תשבך - מלכות אשור תשבך. ויגלה אותך בשבי.

פסוק כג
אוי מי יחיה - מפני מלך המשיח, בשומו הקב"ה אלה הדברים שיקרקר כל בני שת.

פסוק כד
וצים - כמו: וצי אדיר דרמו"ן בלע"ז הוא בורני גדולה.

פרק כה

פסוק ג
ויחר אף - שהתחילה מגפה בעם.

פסוק ד
והוקע אותם - החוטאים כמו: והוקענום בגבעת שאול, לשון תלייה והריגה.

פסוק ו
ויקרב אל אחיו - להזנותה. כדכתיב: לא תקרבו לגלות ערוה.

פסוק ח
הקבה - ענין אהל.

קבתה - בטנה כמו: והקבה.

פרק ל

פסוק ב

וידבר משה אל ראשי המטות - נשאלתי ביוניוב [=שם עיר] בכרך לושרון [=שם מחוז בצרפת]. לפי הפשט היכן מצינו שום פרשה שמתחלת כן? שלא נאמר למעלה וידבר ה' אל משה לאמר איש כי ידור וגו'. והיאך מתחלת הפרשה בדיבורו של משה שאין מפורש לו מפי הגבורה? וזה תשובתי: למעלה כתיב: אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם - שאתם צריכין להביא באחד משלש רגלים משום בל תאחר כמפורש במסכת ר"ה, הלך משה ודבר אל ראשי המטות שהם שופטים להורות לישראל הלכות נדרים ואמר להם הקב"ה צוה לי שיקרבו נדריהם ונדבותם ברגל פן יאחרו נדריהם. לפיכך -

איש כי ידור נדר לה' - קרבן. או השבע שבועה - לענות נפשו.

פסוק ג

לאסור אסר - לא יחל דברו - מוסב על הנדר. כלומר, לא יאחר את נדרו עד לאחר הרגלים כמו שציום הקב"ה שכך פירש: לא יחל כמו: ויחל עד בוש. ויחל עוד שבעת ימים. יחל ישראל אל ה' - ימתין ויחכה לו. והמפרש לשון חלול לפי הפשט טעות הוא בידו.

ככל היוצא מפיו יעשה - מוסב על השבע שבועה כענין שפירש בשעת שבועתו יעשה. לפי הזמן שפירש הן קרוב הן רחוק. וראייה לדבר כענין ב' דברים הללו פירש משה במשנה תורה: כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו. מוצא שפתיך תשמור ועשית. השבע שבועה וגו'.

פסוק יא

ואם בית אישה נדרה - אבל למעלה כתיב: ונדריה עליה - אותו פסוק בנדרים הקודמים קודם שנשאה, ומשמע לפי הפשט שהבעל מיפר בקודמין.

פסוק טז

ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו - והיא אינה יודעת ששמע - ונשא את עונה - שאינם מופרים והיא שוגגת שלא ידעה אם שמע עד עתה אם לאו.

פרק לא

פסוק ה
וימסרו - בעל כרחן, לפי שאמר הקדוש ברוך הוא: ואחר תאסף אל עמך. מדרש אגדה.

פסוק יב
את השבי - אדם.
ואת המלקוח - בהמות.
ואת השלל - מטלטלין.

פסוק יג
אל מחוץ למחנה - כדי שלא יכנסו הבאים מן המלחמה במחנה, מפני טומאת נפש.

פסוק כג
אך במי נדה - של פרה אדומה לטהרם מטומאת נפש ושאר דברים לנקותם מאיסור מאכל הנבלע בכלים.

פסוק מט
עבדיך נשאו את ראש וגו' - ולא נפקד ממנו איש. במגפה. לפיכך, ונקרב את קרבן ה' לכפר על נפשותינו - שנדרנו מלפני החשבון שנמנינו, כדי שלא ישלוט בנו נגף, ולפיכך צוה הקדוש ברוך הוא לתתו על עבודת אהל מועד שכן מצינו בכי תשא וגו' - ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל ונתת אותו על עבודת אוהל מועד והיו לבני ישראל לזכרון וגו'. אף כאן - ויבואו אותו אל אהל מועד לזכרון לפני ה'. מאבא מורי הרב רבי מאיר שמעתי שיטה זו ועיקר.

פרק לב

פסוק יז
חשים - נמהרים כמו: החישה מפלט לי.

פרק לג

פסוק א
אלה מסעי - כל מסעות וחניות חוזר ומונה כדי לפרש היכן היו חונים.

פסוק מט
ויחנו על הירדן וגו' בערבות מואב - שם, וידבר ה' אל משה בערבות מואב על ירדן ירחו.

פסוק נה
לשכים בעיניכם - לשון קוצים וסרפדים הנוקבים את העינים כמו: הנני סך את דרכך בסירים. ובספר יהושע מוכיח שם: והיו לכם לפח ולמוקש ולשוטט בצדיכם. לשון אבי יסר אתכם בשוטים. שוט לסוס.
ולצנינים - גם הוא ממיני קוצים המזיקים לבני אדם. מנחם בן סרוק חברו עם ואל מצינים יקחהו. אך אני מפרשו לשון כצנת שלג. שהרי שם כתב: אשר קצירו רעב יאכל ואל מצינים יקחהו ושאף צמים חילם, כלומר: הליסטים הרעבים והערומים צנים והצמאים יקחו ממונם.

פסוק נו
כאשר דמיתי - חשבתי לעשות להם אשר צויתי לכם: לא תחיה כל נשמה, ואתם מותירים אותם ומחיים אותם אעשה לכם שלא אחיה אתכם.

פרק לד

פסוק ב
זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה - רבינו זקיני פירש וצייר תחומין ואף על פי כן אפרש בקוצר: כי תחלה פירש הכתוב גבול דרום ואחר כך גבול מערב, כי הים הגדול הוא גבול מערבי ואחר כך צפון ואח"כ מזרחי.

פסוק ג
על ידי אדום - סמוך לאדום.

פסוק ד
ונסב לכם - שם בולט הגבול.
ויצא ועבר - דרך ישר בלא הקף.

פסוק ה
והיו תוצאותיו הימה - גבול דרומית מערבית.

פסוק ו
וגבול ים - כלומר: וגבול מערבי. כיצד? והיה לכם הים הגדול - לגבול מערב.
וגבול - חכמים פירשו: לרבות נסים שבים, הם איי הים.

פסוק ז
תתאו - תתחימו, לשון תחום וגבול.

פרק לה

פסוק ה
אלפים באמה - אלף אמה מגרש והשאר שדות וכרמים.

פסוק יא
והקריתם - וזימנתם.

פסוק יד
את שלש הערים תתנו מעבר לירדן - אותן הבדיל משה בחייו, כדכתיב: אז יבדיל משה.

פסוק כה
עד מות הכהן הגדול - לפי פשוטו: כל ימי השופט הגדול דוגמת: אסיריו לא פתח ביתה.

פסוק לא
לא תקחו כפר - לא יפטר בממון.

פסוק לג
כי אם בדם שופכו - אני אומר שהוא נקוד מן הדין מלאפום לפי פרושו, כי אם בדם האיש השופך את הדם.

פרק לו

פסוק ו
לטוב בעיניהם - מן שבט שלהם לפי הפשט.